

5. Andžejus Rachuba apie LDK integraciją į Abiejų Tautų Respubliką po Liublino unijos

Liublino unija, kaip reali unija, formaliai likvidavo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, kaip valstybės, savarankiškumą, nes su gana netiksliu pavadinimu (Respublika) sukūrė naują valstybinį darinį, kuriame buvo dvi bendros pagrindinės institucijos: Lenkijoje renkamas valdovas (karalius), kuris taip pat buvo ir Lietuvos didysis kunigaikštis, ir Karalystės Seimas, kuris padidėjo, mat prie jo prisijungė lietuvių pasiuntiniai. [...] Taigi, tai buvo gana keista teisinė ir politinė konstrukcija, dėl kurios kilo nuolatinis, amžius besitęsiantis ginčas, nepasiduodantis vienareikšmiam vertinimui, kas tai buvo: reali unija, federacija ar unifikuota valstybė? [...]

Pralaimėję pirmąjį mūšį dėl unijos pavidalo 1569 m., vis dėlto Lietuvos didikai vėliau pasiekė, kad unija būtų modifikuota: jeigu nepavyktų išsaugoti Lietuvos valstybingumo, tai bent jau gautų didžiausią politinę nepriklausomybę, išsaugotų teisę ir savarankiškumo atributus, valdžios struktūrą, savo pareigūnų kompetenciją ir lygybę su Lenkija. [...] Išnaudodami kiekvieną galimybę, o tokių 1572-1588 m. buvo daug, lietuviai gana nuosekliai ir vieningai, turint omenyje Chodkevičių ir Radvilų kovą dėl hegemonijos, stengėsi pakeisti unijos nuostatas nauju, jiems naudingesniu turiniu ir net peržiūrėti tam tikrus su unija susijusius nutarimus (daugiausia teritorinius - siekė iš Lenkijos atgauti prarastas žemes). Šią kovą paskatino visų pirma Lietuvos identiteto išsaugojimo būtinybė, taip pat siekis apsisaugoti nuo politiškai ir ekonomiškai stipresnio partnerio dominavimo. [...] Reikia sutikti, kad III Lietuvos Statutas buvo didelis žingsnis kelyje iš nelygios dviejų valstybių unijos į federacinio pobūdžio sąjungą.

Unija, kuri turėjo sujungti dvi valstybes į vieną, dualistinės Respublikos praktiškai nesukūrė, nors tariamų to ženklų būta populiariame pavadinime (Abiejų Tautų). [...] Tokio dualizmo (lygiųjų federacijos) lietuviai, tiesą sakant, ir norėjo, nes tai jiems teikė stipresnes pozicijas valstybėje, kurią jie su tam tikromis išlygomis gana greitai priėmė ir kurios uoliais šalininkais, gynėjais bei visateisiais piliečiais tapo. Tačiau iš tiesų gana greitai turėjo sutikti su tuo, kad Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė tėra viena iš trijų Respublikos provincijų. Tai daugiausia buvo susiję su politiniu ir parlamentiniu gyvenimu, kuriame lietuviai iš pradžių užėmė nuskriausto giminaičio vietą. Aiškiai nuskriausti, kai kalbama apie savo atstovų skaičių Seime ir Senate, posėdžiavimą tik Lenkijoje, pirmininkaujant Lenkijos senatoriams, todėl laipsniškai siekė lygiateisės provincijos (alternatos) teisių, kartais net perdėtai pabrėždavo savo tapatybę, teises ir atskirumą.

Andrzej Rachuba, „Lietuviai ir integracija į bendrą respubliką: tapatybės gynimas“, in: *Liublino unija: idėja ir jos tęstinumas*, [sudarė Liudas Glemža, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė], Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2011, p. 302–303.